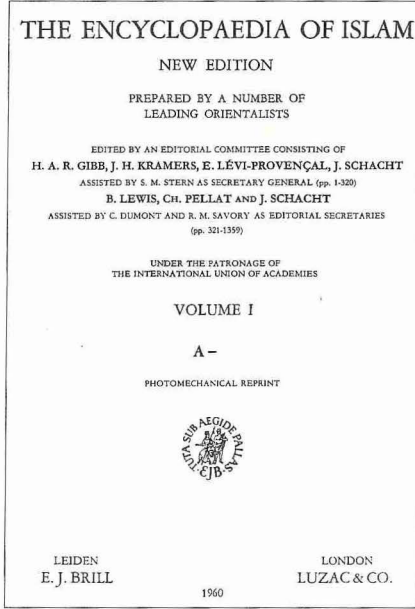

The Encyclopaedia of Islam'ın yeni edisyonunun kapağı

maddelerin birçoğu yeniden yazdırılmış veya bunlara yeni bilgiler eklenmiştir. Ancak J. Schacht'ın fıkıhla, W. Barthold'un Orta Asya ile, V. Minorsky'nin İran tarihi ve coğrafyasıyla ve A. J. Wensinck'in İslâm kültürüyle ilgili maddeleri gibi bir kısım maddeler aynen korunmuş, sadece bibliyografya ve bazı bilgi ilâveleriyle zenginleştirilmiştir.

Yeni edisyonun ilk üç cildi için yayımlanan *Supplement*'e (1980) yeni teklif edilen veya yazarından geç gelen maddelerle yeni ölen şahıslar için yazdırılan biyografi maddeleri alındı. W. C. Brice'a bir tarih atlası hazırlama görevi verilirken J. D. Pearson ve Hilda Pearson'a önce I-III. ciltleri (1979), daha sonra IV-V. ciltlerle *Supplement*'in ilk altı fasikülünü kapsayacak şekilde indeks hazırlatıldı (1989). 1991'de E. van Donzel'in yeniden gözden geçirdiği ilâveli indeks, 1993'te de P. J. Bearman'ın hazırladığı konular indeksi yayımlandı.

The Encyclopaedia of Islam'da (EI¹) görülen İslâm'ın temel kavram ve esaslarına yönelik art niyetli ve taraflı bakışı yeni neşirde de büyük ölçüde devam ettirmek, ancak bazı maddelerdeki yanlış bilgi ve asılsız iddialara bu neşirde yer verilmediği görülmektedir (meselâ "Abd Allâh b. al-`Abbâs" ve "Djamra" maddeleriyle ilgili olarak bk. *DİA*, I, 77; VII,

340). Böyle geniş çaplı bir eserde bulunması bir ölçüde normal karşılanabilecek olan bazı hatalar yanında klasik kaynaklardaki metinleri yanlış okuma ve anlamalara (bk. *Dânişnâme-i İrân ve İslâm* [nşr. İhsân Yârşâtır], nâşirin mukaddimesi, I, 20), bir kısmının ön yargılardan kaynaklandığı anlaşılan ilmi hata ve asılsız iddialara (bunlarla ilgili bazı tenkitler için bk. *DİA*, I, 115-116; II, 76; IV, 25, 36; VII, 204, 230, 340, 378), karşılığı bulunmayan atflara (meselâ "Buğhrâ Khân", "Djahân Shâh", "Djanfidâ Khatûn") ve tekrar yazılmış maddelere (meselâ, "İmâdi" [III, 1161; *Suppl.*, s. 416], "al-Adjâdî" [II, 207; III, 696; *Suppl.*, s. 380], "Châzî Miyân" [III, 1047-1048; VI, 783-784]) rastlanmaktadır. Bunlardan başka birçok maddenin ve madde olarak alınan bazı şahıslarla eserleri hakkında verilen bilgilerin de yetersiz kaldığı görülmektedir (meselâ "Akhîra", "Bukhârî", "Abû Dharr", "Abû Dâ'ûd"). İlk edisyonda yapıldığı gibi metin içerisinde sık sık kaynak gösterilmesinin okumayı engellediği ileri sürülen eleştiriler arasındadır. Ayrıca yine birincisinde olduğu gibi maddeler farklı dillerde yazıldığı için yapılan çeviriler sırasında önemli kayıplara uğramış ve zaman zaman hatalı tercüme edilmiştir (meselâ "Abû Yûsuf", I [İng.], 164^b, son- dan ikinci satır / I [Fr.], 169^b, 19. satır ve "İbn Rushd", III [İng.], 918^b, 37-38. satırlar / III [Fr.], 942^b, son- dan 7-8. satırlar). Ancak ansiklopedinin bu ikinci baskısı birincisinden çok daha ileri seviyede ilmi bir eserdir ve özellikle araştırmacılar için vazgeçilmez bir kaynak teşkil etmektedir.

Daha önce belirtildiği gibi Urduca tercümede maddelerin önemli bir kısmı ikinci baskıdan alınmıştır. İran'da sonuçsuz kalan *The Encyclopaedia of Islam*'ın (EI¹) Farsça'ya çevrilmesi teşebbüsünden sonra İran kültür ve tarihiyle ilgili maddelerin de ilâvesiyle Büngâh-ı Tercüme ve Neşr-i Kitâb adlı kurum tarafından yeni edisyonun Farsça'ya tercümesine başlanmış ve *Dânişnâme-i İrân ve İslâm* adı verilen bu tercümenin elif harfine ait dokuz fasikülü 1975-1978 yılları arasında, 10. fasikülü 1982'de ve 11. fasikülü de (son md. "Erdebîl") 1991'de yayımlanmıştır. Bu arada 1984 yılında kurulan Bünyâd-ı Dâiretû'l-maârif-i İslâmî adlı bir müesseseye, ansiklopedinin adını *Dânişnâme-yi Cihân-ı İslâm* şekline çevirerek kısmen telif, kısmen diğer ansiklopedilerden (*İA*, *EI*², *UDMİ*, *EIr.*, *DİA*) tercüme yoluyla ve elif harfini atlayarak

bâ harfinden itibaren bir ansiklopedi çıkarmaya başlamış ve henüz üç fasikül yayımlamıştır (Tahran 1990-1993).

BİBLİYOGRAFYA:

The Encyclopaedia of Islam (first edition), I-V, Leiden 1913-36; Eşref Edib, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1940; *Prospectus of the Encyclopaedia of Islam in Urdu*, Lahore 1953; *Dânişnâme-i İrân ve İslâm* (nşr. İhsân Yârşâtır), Tahran 1354 hş., nâşirin mukaddimesi, I, 9-33; Ahmed İsmailovîç, *Felsefetü'l-istişrak ve eşeruhâ fi'l-edebî'l-`Arabîyyi'l-mu`âşır*, Kahire 1980, s. 567-571; Enver el-Cündî, *Sümümü'l-istişrak ve'l-müsteşrikin*, Beyrut 1405/1985, s. 17-20; Ayhan Aykut, *Türkiye'de Ansiklopediciliğin Doğuşu ve Gelişmesi* (yüksek lisans tezi, 1989), İSAM Ktp., nr. 9666, s. 75-91; M. Hamidullah, "The Urdu Edition of the Encyclopaedia of Islam", *WI*, VI/3-4 (1961), s. 244-247; A. N. Md. Khalidî, "Urdu Encyclopaedia of Islam", *IC*, XXXVI/1 (1962), s. 79-81; E. van Donzel, "The Encyclopaedia of Islam", *Newsletters*, sy. 5, Leiden 1991, s. 55; a.mlf., "Maw-sû'a", *EI*² (İng.), VI, 908-910; Orhan F. Köprülü, "İslâm Ansiklopedisinin Mahiyet ve Kıymeti", *Diyanet Dergisi*, XII/3 (1973), s. 161-162; C. E. Bosworth, "The Encyclopaedia of Islam", *New Books Quarterly*, 1/2-3, London 1981, s. 8-10; Ahmet Zeki Özgöer, "İslâm Ansiklopedisine Dair", *İslâmî Araştırmalar*, II/6, Ankara 1988, s. 68-73; Murtazâ Es'adî, "Ta-lî'a-i Dânişnâme-i Cihân-i İslâm", *Neşr-i Dâniş*, XI/1, Tahran 1369/1990-91, s. 42; Ahmed el-Âyid, "Dâ'iretû'l-ma'ârif-i-İslâmiyye aş-lûn min uşûl-i-mu`cemi'l-`Arabîyyi't-târîhî", *el-Mu`cemü'l-`Arabîyyi't-târîhî*, Tunus 1991, s. 41-59; *TDEA*, IV, 421-423; Ehsan Yarshater, "Dâneş-nâmâ-ye İrân wa Eslâm", *EIr.*, VI, 652-653.

KEMAL KAHRAMAN

ENDÂZE

(bk. ARŞIN).

ENDELÜSİ

(الأندلس)

Ebü'l-Hakem Ubeydullâh (Abdullâh)
b. el-Muzaffer b. Abdillâh
b. Muhammed el-Bâhilî el-Endelüsî
(ö. 549/1155)

Endülüs asıllı
edip, hekim ve filozof.

486 (1093) yılında Meriye'de (Almeria) doğdu. Hakîm el-Mağribî diye de tanınır. Hayatının ilk dönemleri hakkında bilgi yoktur. Otuz dört yaşında iken hacca gitmek amacıyla Endülüs'ten ayrıldı. İki yıl sonra tekrar hacca gitti. Bunu takip eden yıllarda Dimaşk, Kahire ve İskenderiye'de öğrenim gördü. Doğuya yaptığı seyahat sırasında uğradığı ve öğrenim gördüğü bu yerlerde tıp, geomet-

ri, astronomi ve felsefe alanında önemli mesafeler katettiği anlaşılmaktadır. Daha sonra dönemin kültür merkezi Bağdat'a geçtiğinde henüz entellektüel bir şahsiyet olarak ün yapmamıştı. Bağdat sokaklarında bir devlet yetkilisinin Öklid geometrisi öğrenmeye çalışan oğluya tanışması ve onun hocası olmasıyla adını duyurdu. Aklî ilimlerde kendisini kabul ettiren Endelûsî giderek artan bir öğrenci akınına uğradı. Birçok ünlü kişiye ders verdi. Bunların arasında İbnü's-Salâh adıyla tanınan Ebû'l-Fütûh en-Necm (Necmeddin) b. Serî gibi mantık, matematik ve tıpta isim yapmış simalar da vardı. Gittikçe artan şöhretinin kendisine kazandırdığı sosyal çevre sayesinde Selçuklu ordusunun seyyar hastahanesine hekim olarak getirildi. Burada, sâbık Bağdat başkadısı olup daha sonra adı geçen hastahane de hekim olarak bulunan İbnü'l-Murâhim ile çalıştı ve daha ziyade eczacılıkla meşgul oldu. Bağdat'ta şartlar aleyhine dönünce işini bırakıp Dimaşk'a gitti. Şehirde bir eczahane ve muayenehane açarak mesleğini sürdürdü; 4 veya 6 Zilkade 549'da (10 veya 12 Ocak 1155) ölünceye kadar burada ikamet etti. Bu ikameti süresince edebî bir şahsiyet olarak da ün yaptı. Hekimlik ve eczacılıkla geçimini temin ettiği için ilim ve sanata bol vakit ayırabildiği anlaşılan Endelûsî'nin müzikle uğraştığı ve ud çaldığı da belirtilmektedir.

Karakter itibarıyla mizaha ve eğlenceye düşkün olan Endelûsî, o dönemde Türk yönetimi altında bulunan Dimaşk'ın önde gelen devlet, ilim ve sanat adamlarına yazdığı mersiyeleriyle ünlüdür. Kaynaklarda belirtildiğine göre mizah anlayışı henüz hayatta bulunan, ancak Endelûsî'ye göre ölmeyi hak etmiş olan ünlü kişilere mersiye yazacak kadar geniş ve etkileyiciydi. Tek eseri olan *Nehcü'l-veğâ'a li-ülî'l-ğalâ'a* adlı divanının aynı ince alayların gizlendiği mersiyelerle dolu olduğu ve bu mersiyelerin kendisinden sonra Efdalüddevle lakabıyla tanınan oğlu Ebû'l-Mecd b. Ebû'l-Hakem tarafından şerh edildiği kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kiftî, *Târîhu'l-ulemâ'* (Lippert), s. 404-406; İbn Ebû Usaybia, *Uyûnu'l-enbâ'*, s. 614-627; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 123-125; Makkarî, *Nefhu't-tib*, III, 133-136, 637-639; Suter, *Die Mathematiker*, s. 121; Ziriklî, *el-A'lam*, IV, 355; Ferid Vecdî, *DM*, I, 694-695.

İLHAN KUTLUER

ENDERÂBÎ

(الندرابی)

Ebû Abdillâh Ahmed b. Ebî Ömer el-Enderâbî
(ö. 470/1077)

Kıraat âlimi.

Afganistan şehirlerinden Enderâblıdır. Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Ahmed ez-Zâhid lakabıyla da anılır. Hocalarının çoğu Nişâburlu olduğuna göre öğrenimini ve özellikle kıraat ilmindeki ihtisasını bu şehirde tamamladığı söylenebilir. Ebû Ca'fer Ahmed b. Ebû Ahmed el-Merverrûzî'den Ebû Müzâhim Mûsâ b. Ubeydullah el-Hâkânî'nin kıraatle ilgili "kasîde-i râiyye"sini rivayet etmiş; Ebû Bekir Ahmed b. Hasan'dan Ebû Ca'fer, Nâfî' b. Abdurrahman, İbn Âmir, Ebû Amr b. Alâ ve Âsım b. Behdele'nin; Ebû Ali Hasan b. Hüseyin el-Buhârî'den Ebû Amr b. Alâ, Âsım ve Ali b. Hamza el-Kisâî'nin; Ebû Osman Saîd b. Muhammed el-Bahîrî'den Nâfî', İbn Kesîr ve Âsım'ın; Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Ahmed el-Attâr'dan Ya'kûb el-Hadramî'nin; Ebû Bekir Muhammed b. Abdülazîz el-Hîrî'den Ebû Ca'fer'in; Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Habbâzî'den Nâfî' ve Ebû Ca'fer'in; Ebû Mansûr Nasr b. Bekir el-Mihrânî'den de Hamza ve Kisâî'nin kıraatlerini muhtelif tarikleriyle öğrenmiştir. Ayrıca Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Hazzâ'dan Kur'an'ın tamamını birkaç defa okuyarak kıraatle ilgili bilgilerini pekiştirmiştir.

Enderâbî hadislerle de ilgilenmiş, Ebû Saîd Muhammed b. Ali el-Haşşâb, Ebû Amr Muhammed b. Yahyâ b. Hüseyin, Ebû Mansûr Nasr b. Bekir el-Mihrânî, Hâkim en-Nisâbü'rî gibi âlimlerden hadis rivayet etmiştir.

Kur'an ilimleri ve özellikle kıraat alanında devrinin önde gelen âlimlerinden olan Enderâbî, Yâkût'un tesbitine göre 20 Rebîülevvel 470'te (11 Ekim 1077) vefat etti. İbnü'l-Cezerî ise onun 500 (1106) yılından sonra öldüğünü kaydetmektedir.

Eserleri. Enderâbî'nin günümüze ulaşan tek eseri *el-İzâh* fi'l-kırâ'ât*'tir. Elli üç babdan meydana gelen ve Kur'an ilimlerine dair pek çok konuyu ihtiva etmesiyle kendi türünde ilk kaynaklar arasında sayılan eserin bilinen yegâne nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (AY, nr. 1350). *el-İzâh*'ın birinci babı Ahmed Nusayyif el-Cenâbî tarafından *Fezâ'ilü'l-Kur'ân ve ehlihî*

ve *ahlâkühüm*, otuz ikinci babı da *Kırâ'âtü'l-kurrâ'il-ma'rûfîn bi-rivâyâti'r-ruvâti'l-meşhûrîn* adıyla neşredilmiştir (bk. bibl.). İbnü'l-Cezerî, Enderâbî'nin *İhtiyâru Ebî 'Ubeyd ve İhtiyâru Ebî Hâtim* adlı iki eserinden daha söz etmekteyse de bunların günümüze intikal edip etmediği bilinmemektedir. *Kırâ'âtü'l-kurrâ'il-ma'rûfîn bi-rivâyâti'r-ruvâti'l-meşhûrîn* adıyla neşredilen bab içinde yer alan (s. 142-146, 151-154) ve "İhtiyâru Ebî 'Ubeyd el-Kâsım b. Selâm", "İhtiyâru Ebî Hâtim Sehl b. Muhammed" başlıklarını taşıyan bölümler bu iki eserin özeti olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Enderâbî, *Kırâ'âtü'l-kurrâ'il-ma'rûfîn bi-rivâyâti'r-ruvâti'l-meşhûrîn* (nşr. Ahmed Nusayyif el-Cenâbî), Beyrut 1405/1985, nâşirin mukaddimesi, s. 13-35; a.mlf., *Fezâ'ilü'l-Kur'ân ve ehlihî ve ahlâkühüm* (nşr. Ahmed Nusayyif el-Cenâbî, *MMİlr.*, XXXVIII [1408/1987] içinde), nâşirin mukaddimesi, s. 190-206; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, IV, 185; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, I, 93; Ahmed Nusayyif el-Cenâbî, "el-İzâh fi'l-kırâ'ât li'l-Enderâbî", *MMMA* (Küveyt), XXIX (1405/1985), s. 219-252.

ALİ RIZA TEMEL

ENDERUN

(اندرون)

Osmanlılar'da
idarî ve askerî kadronun
yetiştirilmesi için teşkil edilen
saray eğitim kurumu.

Osmanlı Devleti'nde XV. yüzyıl ortalarından itibaren medrese dışında en önemli resmî eğitim kurumu niteliği taşıyor. Daha ziyade mülkî ve askerî idarecilerin yetiştirildiği bu mektep, Osmanlı merkez ve taşra bürokrasisine gerekli insan gücü kaynağını oluşturmak için kurulmuştur. Bu vasfı ile resmî Osmanlı ideolojisi veya zihniyetinin öğretilip geliştirildiği temel eğitim birimini teşkil ettiği gibi idarî ve siyasi hedeflerin tayininde, devletin ana kurumlarının işleyişinde önemli bir yere sahip olmuştur. Enderun'un II. Murad veya Fâtih Sultan Mehmed dönemlerinde açılmış olduğu şeklinde iki ayrı görüş ileri sürülmekteyse de II. Murad zamanında Edirne Sarayı'nda teşkil edildiği, ancak gerçek teşkilâtına Fâtih döneminde kavuştuğu söylenebilir. Böyle bir kurumun teşkilinde esas hedef, askerî temele dayanan Osmanlı Devleti'ne yetenekli kumandan yetiştirmek ve devamlı büyüyen ülkenin farklı din, dil ve kültürlerle mensup kitle-